

## VÀI NÉT VỀ CÁC PHONG TỤC, TẬP QUÁN Ở MỘT SỐ NƯỚC CHÂU PHI

**C**hâu Phi là một đại lục rộng lớn vừa khắc nghiệt, nghèo khó lại vừa huyền bí và hùng vĩ. Nằm giữa Địa Trung Hải, Đại Tây Dương và Ấn Độ Dương, từ những năm 3000 năm trước công nguyên, châu Phi đã được loài người biết đến với nền văn minh Ai Cập ở Bắc Phi - một trong những chiếc nôi của văn minh nhân loại. Trải qua mấy nghìn năm lịch sử, bước sang thế kỷ XXI, các nước châu Phi lại một lần nữa trở thành tiêu điểm chú ý của đông đảo nhân dân trên thế giới, trở thành một "lục địa mới trỗi dậy" mang theo mình những tinh hoa văn hoá và đang cố gắng xoá bỏ đói nghèo dịch bệnh để phát triển cùng thế giới.

### 1. Bắc Phi

Bắc Phi là khu vực được biết đến đầu tiên ở châu Phi. Từ Thiên niên kỷ thứ IV trước Công nguyên, ở thung lũng sông Nile đã hình thành vương quốc đầu tiên của châu Phi: nhà nước Ai Cập Cổ đại. Sự phát triển phồn thịnh của nhà nước Ai Cập đã để lại cho loài người những chứng tích, những công trình vĩ đại tồn tại mãi với thời gian, đó là hệ thống kiến trúc các Kim tự tháp, các pho tượng nhân sư sinh động, các hình vẽ điêu khắc tinh tế, các di chỉ khảo cổ có niên đại lâu đời... Sự phát

triển của nhà nước Ai Cập đã thúc đẩy sự phát triển của cả khu vực Bắc Phi. Có thể nói Bắc Phi là một trong những khu vực có bề dày lịch sử phát triển và văn hóa phong phú nhất của Châu Phi.

Cho đến ngày nay, người Ai Cập vẫn giữ được những nét văn hóa độc đáo của dân tộc mình. Đối với nhân dân Ai Cập, sông Nile là con sông linh thiêng, là một vị thánh minh ban tặng cho họ một cuộc sống đầy đủ, an lành và bảo vệ họ thoát khỏi mọi tai ương, hiểm nghèo. Là một trong những con sông dài nhất thế giới (6700 km), phần chảy qua Ai Cập là 700km, sông Nile đưa nguồn nước giàu phù sa, bồi đắp nên những vùng đất màu mỡ hai bên bờ, thuận tiện cho việc trồng trọt. Sông Nile cũng cung cấp nguồn thực phẩm dồi dào cho cư dân và là một trong những con đường giao thông quan trọng nhất của vùng này. Chính vì thế, thời điểm nước lên thực sự là một ngày hội lớn của người dân Ai Cập. Vào những ngày cuối tháng 8, người dân Ai Cập hân hoan làm lễ tế sông và tổ chức những hoạt động vui chơi mừng nước ngập bờ. Khi nước sông tràn lên, nhấn chìm cả đất đai hai bên bờ sông thì khắp mọi nơi những chiếc thuyền chở người, hoa và sản vật cũng tỏa

ra đen đặc một vùng trời. Họ cười nói trao đổi sản vật cho nhau và tặng cho nhau những bông hoa tươi thắm. Khi nước rút, người dân hai bên bờ lại tổ chức ăn mừng một lần nữa. Lần ấy, họ chôn pho tượng thần sông Nile bằng gỗ xuống một bên ven sông với tấm lòng thành kính, rồi ngài tư tế đọc văn tế, ngâm thơ ca tụng con sông và thần sông để cầu nguyện những điều tốt đẹp và hạnh phúc. Sau đó họ chôn thêm một pho tượng người đẹp xuống bãi sông để cho thần sông có vợ, cho dòng sông luôn tươi mát, hòa đồng với sự vĩnh cửu của con người. Khi lễ tế thần kết thúc, tất cả mọi người đều ôm lấy nhau ca hát, nhảy múa. Hành động này chính là để cho thần sông chứng kiến sự đoàn kết, yêu đời của con dân mà ngài đang bảo vệ.

Cưới xin là một sự kiện trọng đại trong mỗi cuộc đời con người. Để đến được bến bờ hạnh phúc, dù ở bất kỳ quốc gia nào cũng phải trải qua giai đoạn tìm hiểu, không ở hình thức này thì hình thức khác. Tại Tuynidi, nam nữ tìm hiểu nhau nhưng không được gặp gỡ, chuyện trò mà phải thông qua đại diện của gia đình nhà trai, đó là người cô hoặc dì của chàng trai. Người con gái trước khi lấy chồng phải đón bằng được cô hoặc dì của chàng trai đến thăm. Bởi nếu người cô (dì) chàng trai đến nhà có nghĩa là nhà trai đã đồng ý chọn cô gái về làm dâu. Khi người cô (dì) đến gặp cô gái, bà sẽ chọn ngày lành, tháng tốt có trăng non để gặp cô gái lần thứ hai. Lần gặp thứ hai này bắt buộc phải là ngày, tháng có trăng non, bởi trăng non tượng trưng cho sự trẻ trung, chứa đựng nhiều bí ẩn thú vị sẽ mang lại cho chàng trai, cô gái những vận may bất ngờ. Khi cô gái gặp cô (dì) chàng trai, cô phải mời bà ta ngồi vào chiếc ghế giữa nhà, bản thân cô

phải quì trước mắt bà trên một tấm thảm. Cô (dì) chàng trai sẽ đỡ cô gái đứng dậy và tiến hành "kiểm tra". Khi kiểm tra xong, đã 10 phân vẹn mười cả hai cúi lạy lẫn nhau. Hành động cúi lạy này mang ý nghĩa khác nhau. Cô gái cúi lạy cô (dì) chàng trai là cảm ơn gia đình chàng trai đã chấp nhận cô và cảm ơn người cô (dì) đã vất vả vì chuyện cưới xin của cô. Còn người cô (dì) cúi lạy cô gái là cúi lạy cái kỳ công của thượng đế, cúi lạy tuổi thanh xuân phơi phới và đầy sức sống. Bà cúi lạy cái cao cả, đẹp đẽ mà thượng đế đã rộng lượng ban phát cho cháu trai của bà. Từ giây phút này trở đi, bất kỳ đòi hỏi nào của cô gái dành cho lễ cưới đều được nhà trai chấp nhận, thậm chí còn tăng lên gấp 2- 3 lần. Trong thời gian này nếu chẳng may cô gái có phạm phải sai lầm, nói năng quá quát, khiếm nhã thì nhà trai cũng cười vui vẻ cho qua và coi đó như một kiểu đùa thú vị của cô gái.

Ở Marôc lại khác, nam nữ tìm hiểu, đến với nhau không cần phải thông qua bất kỳ người nào. Nơi đây vẫn giữ được phong tục cổ về việc tìm vợ, tìm chồng. Ở đây nam nữ bình đẳng, ai cũng có quyền tự chọn người yêu cho mình. Vào những ngày chợ ở vùng cao này, suốt dọc đường đi những cô gái không cần đeo mạng, trang điểm bằng lá cây, quần áo chỉ có hai màu đen và đỏ. Trên đầu, các cô gái đội mũ nhọn, cổ và tay đeo nhiều đồ trang sức óng ánh. Bước vào chợ các cô gái đi lại nhẹ nhàng, nền nã. Nét mặt luôn vui tươi và làm mọi cử chỉ, dáng điệu yêu kiều; nụ cười nhẹ nhàng mà không suồng sã để tỏ rõ họ còn son rỗi và ở tuổi ao ước một tấm chồng. Các chàng trai thì hăng hái bán hàng, cất tiếng rao hào sảng cố gắng để lọt vào mắt xanh của các cô gái. Họ bán từng dãy cừ,



dê, lừa, lạc đà mà không biết mệt mỏi. Khi công việc chợ búa đã xong, các chàng trai vây quanh đống lửa. Các cửa hàng nhỏ khói và mùi thịt cừu nướng tỏa ra thơm phức. Không khí đó kích thích các chàng trai và họ bắt đầu nhảy múa theo phong tục địa phương. Khi điệu múa trở nên cuồng nhiệt các cô gái được mời vào nhảy. Họ ca hát và múa với nhau vô tư suốt đêm. Những bàn tay, đôi mắt lúc đầu còn bối rối, e lệ nhưng rồi bị cuốn hút với nhau lúc nào không biết. Họ tỏ tình với nhau rõ rệt, chẳng cần e ngại, che giấu. Thuận ý thì yêu, khi hai bên đã “đôi mắt cùng liếc, đôi lòng cùng ưa” thì họ dắt nhau đến nhà thờ cầu nguyện rồi về làng tổ chức đám cưới.

## 2. Tây Phi

Tây Phi là khu vực có điều kiện tự nhiên khắc nghiệt nhất ở châu Phi với sa mạc Sahara khô cằn, rộng lớn. Người dân ở đây luôn phải đấu tranh chống trời với thiên nhiên để sinh tồn. Mặc dù còn gặp nhiều khó khăn nhưng người dân ở đây luôn tỏ ra yêu đời và can đảm, đặc biệt là những người dân du mục Bô-rô-vô ở Nigêr. Ở vùng đất này những trận mưa đầu mùa được ví như mưa vàng, mưa bạc. Khi mùa khô hạn kéo dài, người dân ở đây thường cầu mưa bằng cách tất cả mọi người đều đội mũ da dê, khoác áo in hình đầy gai góc. Họ nghĩ rằng nếu làm vậy thì đáng tối cao sẽ nhủ lòng thương và ban cho những trận mưa. Nếu không, mặt đất chỉ còn lại các sinh vật nhỏ bé và cây cối trụi trụi. Khi lời cầu nguyện được đáp ứng, những trận mưa như trút đổ xuống thì người dân lục đục chuẩn bị lễ hội cảm tạ thần linh đã ban nước để vạn vật sinh tồn. Lễ hội này được tổ chức dài 7, 8 ngày. Hai

ngày cuối là những ngày đặc biệt của lễ hội, người ta sẽ tổ chức cuộc thi hoa hậu nam giới. Cuộc thi này đã có từ rất lâu đời và cho đến nay người Bô-rô-vô vẫn giữ nguyên vẹn giá trị của nó. Các thí sinh tham gia trước tiên phải được mọi người công nhận là những người con trai có tài sản bản, chăn nuôi và có thân hình cân đối, khỏe mạnh. Bước vào cuộc thi, các thí sinh được đội mũ có cắm lông đà điểu, đeo vòng cổ, vòng tay và vòng chân. Thí sinh phải làm cho khuôn mặt mình trở nên đỏ ửng, nếu làm không được phải xoa phẩm đỏ lên mặt. Đối với người Bô-rô-vô, màu đỏ là biểu tượng của cái đẹp và sự may mắn. Các thí sinh phải cởi áo ngoài, để mình trần, ai không xăm mình sẽ bị loại. Nội dung là thi ca hát, múa và thi sức khỏe. Các thí sinh sẽ hát những bài tình ca, múa nghi lễ và thể hiện sức khỏe của mình bằng cách hai tay ôm hai cô gái khỏe mạnh nhắc lên khỏi mặt đất mà không chút khó nhọc. Thí sinh nào được khán giả cổ vũ nồng nhiệt nhất, có số phiếu cao nhất sẽ được công nhận là hoa hậu nam. Phần thưởng giành cho người thắng cuộc là được rước đi vòng quanh đám hội và được bộ lạc hàng xóm cử sang một hoa hậu nữ để hai người cùng hát và nhảy múa với nhau. Đối với người Bô-rô-vô, cuộc thi này ngoài ý nghĩa cảm tạ thần linh còn có ý nghĩa khuyến khích những người con trai trong bộ lạc rèn luyện sức khỏe và các kỹ năng khác trong cuộc sống.

Khi lễ hội kết thúc, những người dân Bô-rô-vô bắt đầu trông trọt và chăn thả gia súc. Khi công việc kết thúc sẽ là lúc cuộc thi hoa hậu nữ bắt đầu. Tiêu chuẩn đầu tiên để cô gái trở thành hoa khôi là cô trông phải mỡ màng, hàm răng phải trắng

đều và mái tóc phải dài, óng mượt. Cô nào vinh dự trở thành hoa khôi thì bộ trang phục lúc cô đăng quang sẽ được các cô gái trong bộ lạc dùng làm kiểu mẫu may áo cưới trong năm đó.

Người dân Tây Phi là những người yêu mến cái đẹp. Điều này được thể hiện rất rõ không chỉ qua các lễ hội mà còn thể hiện qua các phong tục của họ.

Ở Mali, mọi người rất coi trọng lễ tiết. Lễ tiết là cái nhìn đầu tiên để đánh giá một con người. Dù xa lạ hay thân quen khi gặp nhau mọi người ở đây đều chào hỏi nhau. Cách chào hỏi ở đây rất đặc biệt. Đối với những người mới gặp lần đầu thì họ để tay lên phía ngực, vừa đi vừa hỏi han nhau. Đối với người quen biết họ cũng đặt tay lên ngực vừa đi vừa hỏi thăm nhau nhưng không cần nhìn nhau mà cứ hỏi cho đến khi nào không còn nghe được tiếng nhau nữa mới thôi. Nội dung thăm hỏi là bất cứ điều gì họ nghĩ ra, có khi mỗi lần gặp nhau vẫn là những câu hỏi cũ nhưng họ vẫn vui vẻ trả lời. Phong tục này giúp người dân Mali trở nên gần gũi nhau hơn, hòa đồng hơn. Lễ tiết không chỉ thể hiện qua việc chào hỏi mà còn biểu hiện ở tấm lòng hiếu khách của họ. Khi khách đến nhà chơi, chỉ cần khách lên tiếng nhờ dù là bất kỳ việc gì và có vất vả đến đâu họ cũng cố gắng làm để khách vừa lòng. Phong tục này có phần nào giống với phong tục của người Yemen.

Ở Cốt Đivoa, cứ vào khoảng tháng 3, tháng 4 đúng vào lúc trăng tròn những người Apikê lại tổ chức lễ phục sinh. Đây là một ngày lễ rất đặc biệt đối với họ. Lễ hội này làm sống lại tâm hồn, tình cảm của tất cả những người dân ở đây. Trước ngày lễ phục sinh, những người đi làm ăn

xa đều nghỉ phép để về với gia đình. Những mâu thuẫn, thành kiến giữa người này với người kia, giữa gia đình này với gia đình khác đều được giải quyết êm thấm, hòa bình. Sáng sớm ngày lễ đầu tiên mọi nhà đều làm lễ tế thần linh. Sau đó các chàng trai dùng những chiếc gậy gỗ đánh vào những tấm ván gỗ. Hành động này biểu hiện sự nghênh đón điều tốt lành, xua đuổi những điều không hay.

### 3. Đông Phi

Duyên hải Đông Phi cũng là vùng đất có bề dày phát triển. Ở đây, người dân sống với nhau thân thiện, tình cảm. Cũng như các vùng đất khác của châu Phi, Đông Phi vẫn còn lưu giữ một vài phong tục lạ và hiếm có. Từ xưa đến nay trong tâm niệm của mỗi người ai cũng nghĩ đám cưới là một nghi lễ đặc biệt quan trọng. Đó là nghi lễ gắn kết những đôi uyên ương với nhau bằng sợi dây tình cảm mà ai cũng biết: Tình yêu. Thế nhưng ở Kênia, có những đám cưới được tổ chức không phải vì tình yêu, cũng không phải đám cưới giữa một đôi nam nữ mà ở đây có những đám cưới được tổ chức giữa hai người phụ nữ với nhau với mục đích kế thừa tài sản. Hôn lễ này cũng được tổ chức linh đình với đầy đủ những thủ tục cần thiết. "Chú rể" là một người đàn bà đã cao tuổi, không có con cái nhưng có trong tay một chút tài sản. Cô dâu là một cô gái trẻ đầy sức sống. Sau khi kết hôn, người chồng sẽ tìm cho vợ một người đàn ông để làm cho cô gái có mang, hoặc cô gái tự tìm cho mình một chàng trai để cùng sống chung. Sau khi được sinh ra, đứa trẻ nghiêm nhiên là con của riêng người chồng đàn bà và nó sẽ mang họ của bà. Còn cô gái không được coi đứa trẻ là con của mình. Khi đứa trẻ cứng cáp

cô gái có thể xin li hôn để lấy chàng trai cô yêu và có những đứa con của riêng mình. Cũng có cô thương con, không muốn xa con thì ở vậy, dù không được nhận mặt đứa con. Đây là một phong tục rất kỳ lạ, phong tục này dưới một góc độ nào đó mang tính nhân đạo cao, nhưng nhìn chung phong tục này lại có tính chất cổ hủ, lạc hậu khi mà khắp nơi trên thế giới người ta có quyền nhận những đứa trẻ mồ côi, không nơi nương tựa làm con nuôi và cũng được phép mang họ của cha hoặc mẹ nuôi nó.

Ở Êthiôpia có một phong tục rất lạ. Khi trong làng có khách tới thăm thì những người đàn ông ở đây sẽ mời khách thứ quý nhất của họ: sữa lạc đà. Đối với người dân ở đây lạc đà là niềm kiêu hãnh và tự hào của họ, chúng không thuộc về riêng ai mà là sở hữu chung của cả làng. Vì thế sữa lạc đà là thứ nước tiên, hơn hẳn các loại sữa dê, sữa bò thậm chí sữa người. Không những thế, để tỏ lòng tôn trọng khách cũng như nguồn tài sản quý này, những người phụ nữ không được phép vắt lạc đà ra đồng cỏ và vắt sữa của chúng. Đó là công việc chỉ có những người đàn ông mới được làm và cũng chỉ những người đàn ông mới được ăn thịt lạc đà.

Cũng tại Êthiôpia, những người phụ nữ khi tới chợ phải mài nhọn răng cửa hoặc nhuộm răng bằng những màu tối. Những phụ nữ có chồng phải dùng khăn đen mỏng che khuôn mặt bằng những đường rạch. Các đường rạch này cho biết họ thuộc bộ tộc nào, đồng thời nó cũng làm tăng thêm vẻ đẹp vốn có của họ. Những cô gái chưa chồng thì để ngực trần, phần dưới quần một chiếc váy dài chấm mắt cá. Các cô đeo những viên ngọc màu, những

dải băng bằng da hoặc vòng chân bằng kim loại. Các chàng trai thì bôi bóng tóc bằng mỡ hôi, chỉ có nửa thân dưới được quấn một chiếc váy bằng vải bông, bên hông đeo một chiếc dao găm sắc, lưỡi cong một vật bất li thân của những người đàn ông nơi đây.

#### 4. Trung Phi

Đây là vùng đất trung tâm của châu Phi, là nơi hội tụ những nét văn hóa của các khu vực xung quanh. Bên cạnh những nét văn hóa chung, người dân Trung Phi cũng giữ cho mình những nét văn hóa riêng độc đáo. Chẳng hạn như ở Côngô, đám tang là một nghi lễ rất long trọng. Cũng như bất kỳ nơi nào trên thế giới, tang lễ là nơi thể hiện tình cảm trân trọng, thương tiếc, ai oán... của người sống đối với người đã khuất. Khi nhà nào có đám tang thì tất cả anh em, bạn bè đều đến giúp một tay, chuẩn bị đầy đủ những gì cần thiết để người chết ra đi được thanh thản. Tang lễ ở đây được tổ chức rất cầu kỳ và nhiều thủ tục. Ở đây, người ta không phân biệt tuổi tác, nếu có người chết, dù ở bất kỳ lứa tuổi nào cũng đều được tổ chức tang ma long trọng theo kiểu truyền thống. Tất cả người thân, bạn bè người xấu số đều tập trung góp sức cử hành nghi lễ trừ ma và tang lễ cho người chết được thanh thản ra đi. Trong nghi lễ trừ ma phải có thầy cúng dùng tiếng nói cổ xưa của dân tộc đến đọc lời điệu, cầu phúc và hộ thân chú. Những người xung quanh thì hát lên những bài ca buồn thảm hoặc múa những bài múa tỏ tâm tình bi ai, thương nhớ. Chiếc xe chở áo quan có người chết nằm trong đó được phủ vải đen xung quanh. Sau xe tang là những người thân, bạn bè, đội hát ca nữ đi tống linh. Khi áo



quan được đặt xuống, mọi người làm lễ thủ linh, những người làm lễ quan phải chay tịnh. đến đêm còn có thầy phù thủy đến làm lễ trừ tà. Sau đó, mọi người hát múa cho đến mờ sáng. Đúng ngày này một năm sau mới gọi là an táng chính thức. Người nhà xây phần mộ cho người chết gọi là phần mộ vĩnh cửu. Bấy giờ những người đi đưa tang năm trước mới đến nhà tang chủ ăn cơm, uống rượu, hát và nhảy múa. Người dân ở đây tin rằng, chỉ khi nào người chết được “mồ yên mả đẹp” thì mới có thể siêu thoát và phù hộ cho những người thân của mình. Cho nên thời điểm một năm sau mới ăn cơm, uống rượu, ca hát là để tỏ lòng kính trọng người đã khuất.

### 5. Nam Phi

Đám cưới ở Nam Phi rất đặc biệt, đó là những đám cưới của những cặp vợ chồng đã cao tuổi. Họ chỉ làm lễ kết hôn khi họ thực sự yêu nhau. Và để biết hai người có yêu nhau không họ phải chứng minh bằng cả cuộc đời chung sống. khi người con trai muốn lấy một người con gái về làm vợ, anh ta không cần phải đưa cô gái đi làm

thủ tục kết hôn tại nhà thờ hoặc tòa th chính. Theo phong tục ở đây, người con trai chỉ cần đem “tiền chuộc” đến nộp cho bố mẹ cô gái là xong. Người con gái về nhà chồng, sống và thờ phụng gia đình chồng hết mực. Khi hai vợ chồng đã già, có nhiều con cháu, khi đó nếu họ biết chắc chắn là họ thực sự yêu nhau thì họ mới làm lễ kết hôn tại nhà thờ. Cho nên khi đến Nam Phi, nhìn thấy trước cửa nhà thờ đôi vợ chồng mới cưới không còn trẻ trung nữa thì không có gì là lạ. ở đây cô dâu thường không dưới 65 tuổi mặc bộ áo cưới trắng như tuyết. Còn chú rể cũng trạc tuổi đi mặc bộ Xmôkinh đắt tiền. Hai người cực vui vẻ, hạnh phúc bên cạnh đám con cháu tíu tít vây quanh.

### Tài liệu tham khảo

*Bách khoa lịch sử thế giới*, Nxb Văn hóa thông tin, 2004

*Truyện ở những miền đất lạ*, Lý Khắc Chung (chủ biên), Nhà xuất bản Văn hóa thông tin, 2001

*Lịch sử Châu Phi*, Đỗ Đức Thịnh (chủ biên), Nhà xuất bản Thế giới, 2006

**Tổng hợp: Lê Bích Ngọc**

**Cộng tác viên Viện Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông**